Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

HISTORISK OVERSIGT over modstandsbevægelsens arbejde i Varde 1940 - 1945

af Ellen Bøgh Lundorf

Ellen Bøgh Lundorf

HISTORISK OVERSIGT over modstandsbevægelsens arbejde i Varde 1940 - 1945

VARDE KOMMUNE
1985

Ellen Bøgh Lundorf:
Historisk oversigt over modstandsbevægelsens arbejde i Varde 1940-45.

Varde kommune, 1985

Produktion: PE-offset, Varde

ISBN 87-980497-4-7

Forord:

Varde kommune vil gerne ved denne lejlighed takke fru Ellen Bøgh Lundorf for det store og uegennyttige arbejde, der er lagt i manuskriptet til dette hæfte.
Det er vort håb, at man ved gennemlæsning af værket vil få opfattelsen af den idealisme og mod, disse mennesker har vist i årene 1940 - 1945.
Flere af de i hæftet nævnte personer er her ikke mere - må deres efterkommere glæde sig over, at de måske nok er gemt - men ikke glemt.

Chr. Nielsen
borgmester

Følgende nedskrevne ord fra modstandsbevægelsens arbejde i Varde falder i 3 afsnit og ville næppe have været mig mulig at udarbejde uden den bistand, jeg kan takke min ægtefælle, MATHIAS LUNDORF, for.

Afsnit 1: Almene befolkningsholdninger/stemninger.

Afsnit 2: Historisk oversigt.

Afsnit 3: Principielle betragtninger.

Ellen Bøgh Lundorf

MAJ 1985

Indledningsvis takker jeg for opfordringen til at fremkomme med en orienterende redegørelse for modstandsbevægelsens arbejde i Varde.
En opfordring, jeg efterkommer med glæde og måske med en smule betænkelighed.
Vi skal jo tilbage til en fjern fortid - ikke målt med den historiske målestok - men alligevel er de 40 år, som er gået siden 2' verdenskrig jo så langt et åremål, at et generationsskifte er lagt bag os - og med **os** medtager jeg i al beskedenhed også mig selv.
Når jeg dette til trods alligevel mener at kunne bidrage til at kaste lys over en GEMT, men ikke GLEMT tid, hvor mørke skyer på grund af den tyske besættelsesmagt kastede truende konflikter over vor tilværelse, skyldes det et ønske fra flere personer tilknyttet de aktive modstandsgrupper i Varde, som anså det for værende af værdi, at der kom til at foreligge dokumentarisk erindringsstof over de lokale forhold under besættelsen, det være sig organisatoriske som administrative og aktionerende.
Dette arbejde blev overdraget mig i månederne umiddelbart efter kapitulationen (sommermånederne juni, juli 1945) og muliggjorde derved, at den foreliggende oversigt er baseret på et kildemateriale med korrekt registrerede optegnelser og interviews.
Det svære ved at begrænse rapporteringen af et stof med så stor en spændvidde er indlysende - helt dække alle aspekter lader sig ikke gøre og forbigåede tildragelser kan ikke undgåes, og mange konsekvenser som følge af akutte situationer er forblevet skjulte - det være sig medvirken af forskellig art - en dækadresse stillet til rådighed, en sabotør, der blev huset, en viden om værdifulde oplysninger, en fortielse af kendskab til trufne afgørelser og mange andre eksempler kunne nævnes.
Inden jeg går over til den historiske oversigt vil jeg derfor gerne bruge nogle ord til belysning af de forhold, som afspejlede sig i den almindelige stemning, befolkningsholdningen og de mere interne lokale forhold.

Afsnit 1

De allerførste aktioner, som fandt sted, gennemførtes under yderst simple former - hvad enten det drejede sig om helt unge mennesker, der i spænding og af eventyrlyst måtte GØRE NOGET - f.eks. rudeknusninger og i nattens mulm og mørke forsøg på at »pifte« de tyske biler -
som andre unge og mere modne, der ligeledes i harme fandt ud af at anbringe sukker i lejerne på jernbanevogne, beregnet for tysk transport, samt i tyske biler på reparationsværkstederne og derved opnåede sammenbrænding af lejerne - på samme måde som de første spræng- og brandbomber blev udført på yderst primitiv måde. Materialerne indkøbte man hos materialisten, på apoteket eller stjal f.eks. fra hærens depoter - fra statsbanerne, fra brøndgraverne o.s.v. - en del af sådanne aktioner forløb gunstigt, mens andre glippede - ikke mindst på grund af de dårlige materialer.
Man kunne tale om både fordele og ulemper i forbindelse med disse aktioner, især på et senere tidspunkt, da de **organiserede** sabotagehandlinger blev aktuelle - for det siger sig selv, at hvis en sådan uorganiseret handling fandt sted samtidig med, at en tilrettelagt aktion var planlagt, kunne der ske to ting: - enten en **tilpas afledning,** der kunne betragtes som en fordel - eller en **forstyrrende indgriben**, som kunne blive skæbnesvanger, såfremt det medførte skærpede bevogtninger eller lign. fra tyskernes side.

Helt forbigå andre STEMNINGER i forbindelse med LOKALE forhold kunne måske nok i dag betragtes som overflødige - fordi man ikke kan undgå at nævne grupper, som nu enten er blevet ret gamle mennesker eller mennesker, som måske slet ikke lever mere, og som man af hensyn til efterkommere og pårørende måske næppe kan forsvare at omtale - derfor bliver i denne forbindelse ingen navne nævnt - men skal der gives et reelt billede af følelses- og stemningsbetonede forhold, synes jeg dog ikke, man helt kan komme udenom også at berette om disse grupper.

Og når jeg giver nogle eksempler er det uden op- eller nedprioritering vedr. rækkefølgen:

Således fortæller f.eks. byens gamle præst, at han, som han altid plejede, besøgte fangerne i arresten, og også gerne ville have tilladelse til at be-

søge en fængslet sabotør. Dette blev ham nægtet af arrestforvareren, som dermed afslørede, at han ikke gik af vejen for at gå tyskernes ærinde.
Den gamle præst var dog ikke sådan at feje af vejen, så da arrestforvareren engang var bortrejst, og kirketjeneren fungerede som vagt, benyttede han sig af lejligheden.

Flere eksempler: Alle kendte efterhånden de landmænd, som i større eller mindre omfang lod deres varer gå ud af bagdøren. Det var jo hårde og knappe tider, så derfor kom disse landmænd i søgelyset, når det blev konstateret, at deres varer gik til fordel for tyskerne. En gård få kilometer syd for Varde blev brændt af i eftersommeren 1944 af Vardesabotører, og stod længe som skræk og advarsel for lignende forretninger.

Og det var ikke kun landmænd, men flere kategorier af forretningsfolk, som lod sig besnære - og ellers lovlydige borgere - med al respekt - men ualmindeligt var det ikke, at man fik kendskab til, at der på mejeriets kølerum blev opbevaret adskillige svinekroppe med små sedler, der viste, hvem disse reserver tilhørte - og hævdet blev det, at kendte folk i højere embeder var blandt adressaterne. Men svært var det at modbevise, at disse varer havde befundet sig på stedet længe før forbudets og de strenge rationeringstider.
Beviser imidlertid omvendt, at respekten for lovlydighed nedbrydes under visse forhold - og måske kan man ikke tillade sig kun at tale om respekt - det drejer sig jo også om en slags moralsk indstilling - og gør man resultatet op, er der vel tale om både køns- og pengemoralen. Og når jeg nævner kønsmoralen, hænger det jo sammen med, at det var forholdsvis let for de tyske officerer såvel som den menige tyske soldat at opnå selskab med de danske piger - og desværre også med de mere modne kvinder. - Og jeg siger i denne sammenhæng **DESVÆRRE** - og fordi **ALT SAMKVEM** kunne medføre, at der i værste fald kunne blive tale om stikkeri - den alvorligste trussel for modstandsfolkenes arbejde - og det uanset om det var foranlediget af en mand eller af en kvinde, og uanset om det var sket ubevidst eller med fuldt overlæg for at opnå den tyske ven's gunst.
For **ALLE OPLYSNINGER,** af hvad art de end måtte være, kunne komme værnemagten til gavn - og tyskerne var eksperter i at samle brikkerne, så mønstret kunne passe i deres kram. Dette viste sig senere i mange efterladte arkiver, og næsten alle tyske optegnelser om danske forhold, det være sig private, officielle som organisatoriske, **VISTE SIG** på det nærme-

ste at være fuldt korrekt. Som et enkelt eksempel herpå kan jeg nævne den af GESTAPO udarbejdede oversigt over militærgrupperne i vor tilhørende region. Varde indgår heri og viser klart på hvilket tidligt tidspunkt GESTAPO rådede over navnene på det organiserede personel og dets nøglepersoner. Og sådanne oplysninger baseres kun på forræderne og stikkernes medvirken.

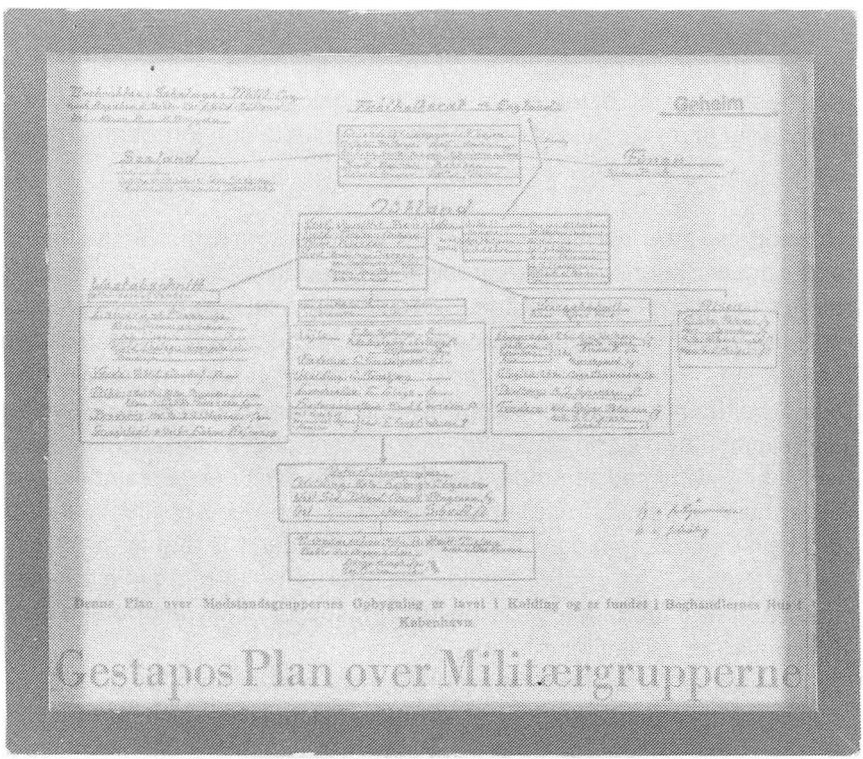

Gengivelse af ovennævnte original-aftryk:

Som nævnt lod mange - også forretningsfolk sig friste af nemme og let tjente penge - selv på bekostning af konsekvenserne - en kendt konditor i Kræmmergade blev således udsat for gentagne ødelæggelser af forretningen med rudeknusninger og lignende.

Velkendt for ikke at kunne modstå fristelsen for de let og hurtigt tjente ekstra penge var tilstrømningen af arbejdere til kysten et bevis for - særlig områderne Oksbøl, Blåvand og Vejrs, hvor tyskerne opbyggede de store bunkersprojekter med henblik på værn mod frygtet invasion af engelske tropper. Man kan vel næppe lade være at komme med bemærkning om naiv opfattelse af reel forsvarsmekanisme.
Men mange, mange arbejdere var involveret og kunne med rette benævnes som værnemagere - fordi omend ikke altid **direkte** arbejdsydelse, så dog medvirkende i en sådan grad, at det stred imod og overskred grænserne for anstændig dansk opførsel. Dette gjaldt ikke mindst større eller mindre entreprenører eller leverandør-firmaer. Det skal dog ikke undlades at nævne, at en del af de pågældende personer var **tvunget** til at deltage i tyskernes arbejdsprojekter, idet man fra arbejdsformidlingen foretog tvangsforflyttelse af ret så store kontingenter for at skaffe den fornødne arbejdskraft.

I forbindelse med lovlydighedens opretholdelse, som jo bl.a. er politimæssige opgaver, kunne der være grund til indgående beretninger, men jeg vil begrænse mig på dette område. Understreges skal dog, at ved besættelsens begyndelse blev fastlagt den praksis, at bekæmpelse af spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed rettet mod tyskerne skulle ske i samarbejde mellem tysk militær (Abwehr) og det danske politi. Disse retningslinier blev i nogen grad fulgt - dog heldigvis også med adskillige undtagelser - . Men med sommeren 1943, hvor det almindelige stemningsomsving overfor illegalt arbejde blev mærkbart, afslørede politiet i stigende grad sin utilfredshed, og vi kender alle datoen den 29' august 1943, hvor politiets medvirken på de hidtidige betingelser ophørte og kun et yderst nødtvunget samarbejde vedr. bevogtningsopgaver og efterforskning af »normal« kriminalitet fandt sted.
Senere fulgte den 19' september 1944, hvor enhver form for samarbejde blev sprængt med det resultat, at en række politifolk blev arresteret, deporteret og ført til koncentrationslejre. Mange af de politifolk, der gik fri, tilsluttede sig modstandsbevægelsens organiserede grupper.

Sabotagehandlingerne tog til - befolkningen holdt sig i højere grad indendørs efter mørkets frembrud, og illegalt arbejde florerede.

Afsnit 2

Historisk oversigt over modstandsbevægelsens arbejde i Varde.
Direkte gengivelse af den i sommeren 1945 udarbejdede rapport.

Organisationens start og første begyndelse:

I begyndelsen af året 1943 oprettedes under stålværksarbejder Viggo Hansen's ledelse den første sabotagegruppe i Varde, til hvilken gruppe doktor Knud Nordentoft var knyttet som læge og også på mangen anden vis ydede bistand, bl.a. som depotforvalter.
I sommeren samme år blev politifuldmægtig H. Schlanbusch fra forskellig side opfordret til deltagelse i det illegale arbejde, blandt andet ved henvendelse fra landsretssagfører Rambusch, Esbjerg, som støtte til Frit Danmark.
Endvidere modtog politifuldmægtig Schlanbusch en gang i løbet af sommeren 1943 besøg fra Dansk Samling's kontor, hvorfra Jørgen Diemer var udsendt for at danne modtagegrupper, og politifuldmægtig Schlanbusch påtog sig at gå ind for dette arbejde.
I efteråret 1943 trådte politifuldmægtig Schlanbusch i forbindelse med politimester Simony, som viste sig allerede før dette tidspunkt at have huset en engelsk faldskærmsagent.
Herefter består den illegale organisation i Varde med politimester Simony som leder og med tilknytning til politifuldmægtig Schlanbusch's og stålværksarbejder Viggo Hansen's grupper.

Under hvilke omstændigheder er organisationen blevet revet op samt dens rekonstruktion:

Organisationen blev første gang revet op den 9/2-1944.
Den direkte årsag hertil var aktionen på Callesen's maskinfabrik i Åbenrå, som bragte Gestapo på sporet af organisationen, hvilket medførte dennes fuldstændige opløsning.
Rekonstruktionen blev foretaget af daværende premierløjtnant MATHIAS

LUNDORF/ dæknavn: »FREDDY«, som i november 1943 var kommet til Varde, og som i begyndelsen af 1944 havde overtaget efterretningstjenesten.
Efter Gestapo's aktion holdt »Freddy« vedblivende kontakt med enkelte gruppeførere, og efter at have opnået forbindelse med sydjydske distrikt påbegyndte han sammensætningen af en ny organisation.
I september 1944 må »Freddy«, da han eftersøgtes af Gestapo imidlertid gå under jorden, men han forbliver dog i Varde og fortsætter ledelsen indtil oktober måned. På dette tidspunkt blev en leder fra sydjydske distrikt arresteret, hvilket medførte sådanne arrestationer i Varde, at tilstanden blev uholdbar. Både »Freddy« og de øvrige ledende medlemmer af organisationen måtte forsvinde, hvorefter denne igen var opløst. 14 dage efter at »Freddy« havde måttet forlade Varde vendte han imidlertid tilbage for at ordne forskellige sager og blandt andet sørge for videreførelse af arbejdet. »Freddy« havde i den anledning et møde med ingeniør Hans Thornberg, Varde Stålværk, som blev sat ind i arbejdet, og det blev aftalt, at ingeniør Thornberg skulle danne en ny byledelse.
Samtidig underrettede »Freddy« jyllandsledelsen om disse forhold.
Trods denne instruktion blev der imidlertid ikke gennemført kontakt med ledelsen, hvorved opstod en del løse forgreninger af såvel arbejdet som sammensætningen af styrkerne.
Medvirkende hertil er blandt andet, at amtsstueassistent Christian Schmidt omkring midten af november 1944 på eget initiativ opretter en byledelse, hvormed det lykkes ham at komme i kontakt med nogle af de allerede bestående grupper. Endvidere opnår denne ledelse kort tid efter kontakt med kaptajn Agger, Esbjerg, som tilfører sprængstof og sørger for nødvendig instruktion.
Endelig opnåes forbindelse med region III, som i anledning af politiets tilkobling udvirker, at politifuldmægtig Danelund, der på grund af sin militære uddannelse må anses for bedre egnet, får overdraget ledelsen under Christian Schmidt's indforståelse.
Ret kort tid efter trækker politifuldmægtig Danelund sig imidlertid tilbage, da arbejdet var meget vanskeligt for ham, fordi han havde måttet gå under jorden og var for godt kendt af byens befolkning.
Herefter indsætter region III den 15/4-1945 søløjtnant Niels Fenger som byleder. Søløjtnant Fenger samler da de adskilte grupper, som hidtil havde haft forbindelse til henholdsvis amtsstueassistent Chr. Schmidt og til ingeniør Thornberg samt de af politiet oprettede grupper.

Organisationen i arbejde.

Gestapoaktioner og Sabotagehandlinger i forbindelse hermed.

Som tidligere nævnt blev den første sabotagegruppe i Varde organiseret af stålværksarbejder Viggo Hansen, og de allerførste aktioner, som fandt sted, gennemførtes under yderst simple former, blandt andet ved at anbringe sukker i lejerne på jernbanevogne, beregnet for tysk transport, samt i tyske biler på reparationsværkstederne og på maskinerne på A/S Varde Stålværk, hvorved opnåedes sammenbrænding af lejerne.
Ligeledes blev de første brand- og sprængbomber udført på simpel måde ved indkøb af det nødvendige materiale henholdsvis på apoteket og hos materialister, ikke alene i Varde, men også i andre byer - og dels stjal man materialerne f.eks. hos statsbanerne, på hærens depoter samt hos brøndgravere.
Våben købtes af tyskerne, hvor det var muligt. En gang lykkedes det at stjæle 8 pistoler fra tyske officerer på Centralhotellet i Esbjerg.
Det første større sabotagearbejde, Viggo Hansen deltog i, blev udført sammen med folk fra Esbjerg. Det drejede sig i særdeleshed om afsporinger af tyske godstransporter. En del af disse aktioner forløb gunstigt, medens andre på grund af det primitive materiale glippede.
På eget initiativ gennemførtes under Viggo Hansen's ledelse sabotage på Vestbanen, hvorved remisen, 3 lokomotiver og samtlige værktøjsmaskiner blev ødelagt.
Omkring 29' august, hvor forholdene skærpedes, udførtes kun få aktioner, såsom ødelæggelse af værnemagtsbiler.
Natten mellem 30' april og 1' maj 1943 anbragtes af stålværksarbejder Viggo Hansen flere af ham selv udførte tidsindstillede bomber på A/S Varde Stålværk's kompressoranlæg, hvorved der blev forårsaget væsentlig skade på kompressormotoren.
Endvidere skal nævnes branden på stålværkets modellagre den 4' juli 1943, som blev udført af Viggo Hansen og stålværksarbejder Peter Petersen ved hjælp af 2 brandbomber, hvorved samtlige modellagre og magasinbygningen nedbrændte, samt endvidere resulterede i en meget væsentlig brandskade på maskinværkstedet.
For at aflede opmærksomheden ved forberedelsen af ovennævnte aktion

anbragtes aftenen før branden en mindre bombe i kompressorbeholderen; bomben forårsagede dog ikke større skade.
Omkring samme tid deltog Viggo Hansen i adskillige øvrige sabotagehandlinger. Han var således med til ødelæggelser i transformatorer og deltog i en del af de på samme tid udførte sabotageaktioner i Esbjerg.

Hen på sommeren 1943 påbegyndte politifuldmægtig Schlanbusch arbejdet, idet kaptajn Lund, Ringkøbing, henvendte sig til ham, og der blev truffet aftale om, at politifuldmægtig Schlanbusch skulle underrette kpt. Lund om de tyske troppebevægelser o.s.v., hvilke oplysninger kaptajn Lund modtog ved jævnlige besøg hos politifuldmægtig Schlanbusch.

Som tidligere nævnt, modtog politifuldmægtig Schlanbusch i sommeren 1943 besøg af Jørgen Diemer fra Dansk Samling, hvorefter der blev organiseret modtagelse af nedkastninger på en fortrinlig modtageplads mellem Ansager og Starup ved Skodborg Høj.
Fra ledelsen i Esbjerg bliver Viggo Hansen på samme tid opfordret til at sætte sig i forbindelse med Frit Danmark Folk i Varde, og igennem doktor Nordentoft fik Viggo Hansen forbindelse med politifuldmægtig Schlanbusch og den engelske faldskærmsagent. Der blev herefter dannet et modtagehold, bestående af Viggo Hansen's gruppe, nemlig: Stålværksarbejderne Jens Jørgensen, Arnold Hansen, Christian Christiansen og Peter Petersen samt maler Godske Pedersen tilligemed de af politifuldmægtig Schlanbusch samlede folk: nemlig politifuldmægtig Gerner Mikkelsen, bestyrer Th. Søndergaard Petersen samt luftværnsassistent P. M. Pedersen, som senere suppleredes med bankassistent Per Hausted og politibetjent Hermann Gammelgaard.
Den første modtagelse, som forløb yderst fint, fandt sted omkring midten af oktober 1943. Den gang lød særmeldeingen ikke på navne, men blev føjet ind som et led i teksten, og **»vi kommer igen«** var signalet til ovennævnte første modtagelse.
De i henholdsvis november og december måneder planlagte modtagelser glippede, tildels på grund af de af tyskerne på det tidspunkt efterhånden bedre udarbejdede pejlemetoder.
Den første sending sprængstof blev anbragt i et lille træhus, beliggende på doktor Nordentofts grund i Sønderplantage. Denne sending omfattede ikke mindre end 9 beholdere, ca. 2¼ tons sprængstof, hvoraf en større del dog blev afhentet af en kombineret Kolding/Fredericia gruppe.

I begyndelsen af oktober 1943 kom ordre til sabotage af A/S Varde Stålværk, som i forbindelse med følgende lokale folk, Viggo Hansen, Arnold Hansen og Jens Jørgensen, blev udført af 8 mand fra Holger Danske II, nemlig Niels Hjorth, »Flammen« Jørgen og Flemming Kieler, Jørgen Salling, Claus Rønholt, Per Borup samt en (navnet ukendt) 8' mand.
Aktionen fandt sted den 12' demcember 1943. Lykkedes særdeles godt og medførte virksomhedens totale standsning i et halvt års tid.

I slutningen af november 1943 kom »Freddy« til Varde og fik forbindelse med politimester Simony og politifuldmægtig Schlanbusch. Ved juletid 1943 påbegyndtes dannelsen af R-grupper.

Den 5' februar 1944 skulle der efter ordre udføres sabotage på Callesen's maskinfabrik i Åbenrå. Denne aktion skulle gennemføres dels af lokale folk, dels af stålværksarbejderne Viggo Hansen og Jens Jørgensen fra Varde og af 15 mand fra Holger Danske II, København. Imidlertid stemte de foreliggende planer ikke overens med de faktiske forhold, og det blev derfor nødvendigt at holde såvel sabotagevagter som alarmeret politi op, men trods tyskernes ankomst lykkedes det de 21 mand, som var med i aktionen, at nå velbeholden tilbage til deres respektive kvarterer.
Næste dag, den 6/2-1944, besluttede de 6 mand, som var samlet i automobilforhandler Koch's hus, at gentage aktionen, og Jens Jørgensen sendtes i den anledning til Fredericia for afhentning af det nødvendige sprængstof. Imidlertid standses han på vej til banegården af det tyske sikkerhedspoliti, som anmoder om hans legitimationskort. Han ser sit snit til henholdsvis at slå den ene mand under hagen og spænde ben for den anden, og det lykkes ham trods beskydning at forsvinde. Inden Jens Jørgensen når at få sendt advarsel til automobilforhandler Koch's hus, ankommer såvel Gestapo som tyske militærfolk, og der opstår ildkamp, hvorunder Per Borup bliver skudt. Claus Rønholt såres i begge ben, men det lykkes Viggo Hansen, Niels Hjorth og Jørgen Kieler at få Rønholt med sig under flugten over åben pløjmark til en bondegård, hvor de gennemtvinger udlevering af 4 cykler. Rønholt besvimer under kørslen af blodtab, og Jørgen Kieler bliver derfor tilbage med ham for at forsøge at få ham under lægebehandling. Viggo Hansen og Niels Hjorth når dels ved en præst og en lærers hjælp til Tinglev, hvorfra Viggo Hansen tager til Vamdrup. Her flygter han imidlertid fra hotellet i løbet af natten - holder en bil op og tvinger chaufføren til at køre sig til Lunderskov, hvorfra han med et godstog når til Jerne ved Esbjerg.

Dagen efter underretter Viggo Hansen politifuldmægtig Schlanbusch om, hvad der er passeret, inden han tager til Esbjerg.
Endvidere får politifuldmægtig Schlanbusch samtidig besked fra en Holsted-forbindelse, at Jens Jørgensen er blevet såret under flugten fra sit tilholdssted i Åbenrå. Politimester Simony og politifuldmægtig Schlanbusch beslutter derfor at køre Jens Jørgensen til behandling hos doktor Øllgaard i Ølgod. Imidlertid bevirker Jens Jørgensens flugt Gestapo's videresporing, således at den 9' februar bliver de alle med undtagelse af Per Haugsted og Hermann Gammelgaard anholdt af Gestapo. - Politifuldmægtig Gerner Mikkelsen dog først den 10' februar, da han, efter at Gestapo havde meddelt ham, at politimester Simony ønskede at tale med ham, frivilligt tog til Esbjerg.

Sabotage på Varde Stålværk

Ødelæggelse af elektriske højfrekvensovne, af kompressoranlæg m.m. satte virksomheden ud af drift i over et halvt år.

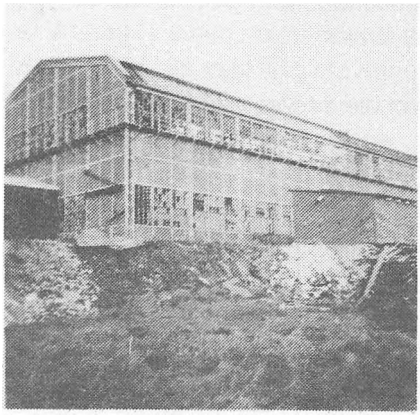

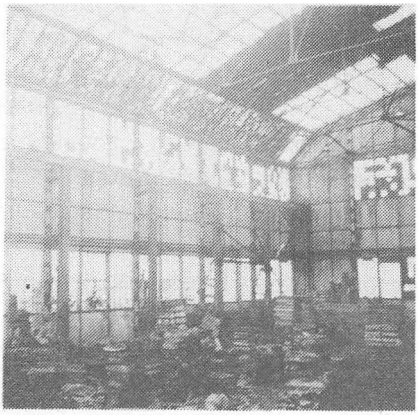

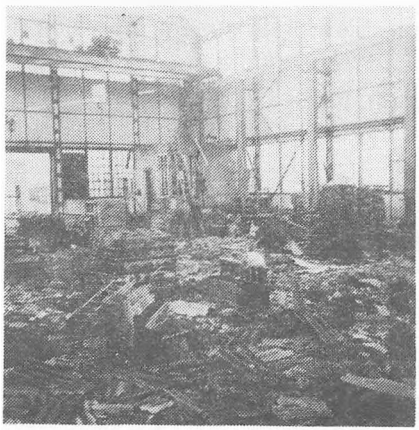

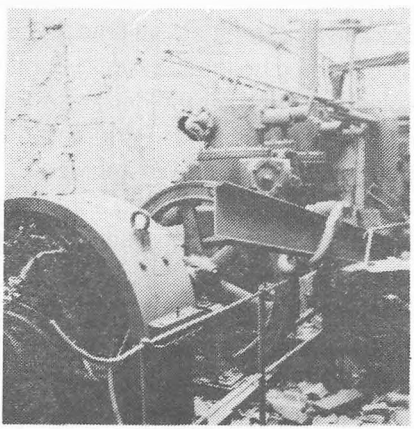

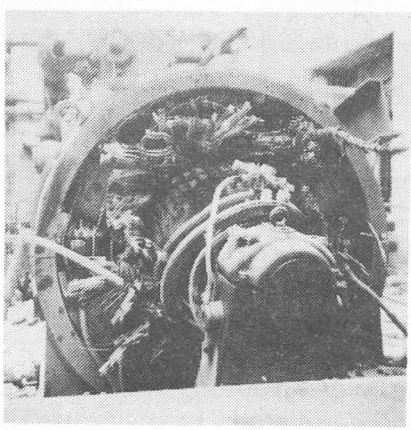

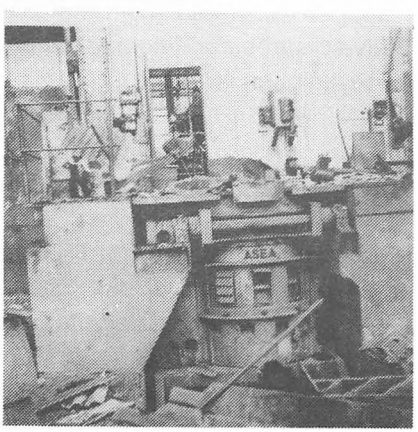
ASEA

Den væsentligste del af afhøringerne fandt sted på Hotel HAFNIA Esbjerg - Gestapo's hovedkvarter, hvor opholdet strakte sig fra den 9' til den 14' februar. Oprindelig var det planen, at ovenævnte personer alle skulle være ført til København den 15/2, og en aktion var da iværksat for at befri dem, idet der var planlagt en togstandsning i egnen omkring Sorø skovene. Imidlertid blev transporten gennemført dagen før og pr. lastbil.
I København strakte opholdet sig fra den 14' februar til slutningen af august måned.
Derefter 3 uger i Frøslev, og den 15' september til Neungamme koncentrationslejr.

Der blev ialt ført 10 mand fra Varde til Tyskland.
Kun Viggo Hansen og Jens Jørgensen forblev i Neungamme, medens doktor Nordentoft og politimester Simony blev ført til Husum, og resterende 6, nemlig politifuldmægtig Schlanbusch, politifuldmægtig Gerner Mikkelsen, stålværksarbejder Peter Petersen, maler Godske Pedersen, luftværnsassistent P. M. Pedersen og bestyrer Th. Søndergaard Petersen blev ført til PORTA i Westphalen.
Dog blev politifuldmægtig Schlanbusch på grund af sygdom ført tilbage til Neungamme omkring midten af november måned.

Fire vendte ikke hjem.
I Husum døde:
Politimester Simony den 12/11-1944
Doktor Knud Nordentoft 1/12-1944
I Meppen døde politifuldmægtig Gerner Mikkelsen 22/ 2-1945
Stålværksarbejder Petersen nåede hjem og døde den 10/4-1945 på karantænestationen i Padborg.

Efter denne oprivning af organisationen blev arbejdet videreført under »Freddy«'s ledelse.
Efter at »Freddy« - alias MATHIAS LUNDORF - hen på foråret 1944 havde fået kontakt med sydjydske distrikt påbegyndte han sammensætningen af en ny organisation, der efter nogen omgruppering kom til at bestå af 2 R-1-delinger og 1 R-deling.
R-1-delingsfører var falckstationsleder Børge Karsbjerg Pedersen og kabelmester Rud. Rasmussen, medens ingeniør H. Thornberg var R-

delingsfører.
Gruppeførerne i Karsberg Pedersen's deling var:
Falckredder Uhre, »Stander« - alias Kaj Christensen og radioforhandler Johannes Nielsen.
I kabelmester Rasmussens deling: bankassistent Per Haugsted, maskinassistent Jens Jacobsen og elektriker G. Vagtborg samt »TOPP« alias Johannes Christensen.
R-delingen bestod af 4 grupper og forberedte iøvrigt udvidelse af grupperne i tilfælde af eventuel tilspidset situation.
»Freddy« havde til sin rådighed som kurerer: 2 mandlige, nemlig manufakturist H. C. Mikkelsen og journalist Erik Neergaard-Jacobsen samt 1 kvindelig sekretær Ellen Bøgh Mikkelsen, dæknavn »Britt« - de to mandlige kurerer blev samtidig uddannet som instruktører.

Endvidere fungerede student Mogens Friis under hele »Freddy«'s Vardetid som hans kurer og varetog en del andre opgaver.
Mogens Friis blev skudt af en Hippomand under en aktion i København den 4' maj 1945.

Så snart det første parti sprængstof (hen på sommeren 1944) var modtaget fra Esbjerg, pågyndtes R-1-arbejdet. Der udførtes jernbanesabotage, skinnesprængninger, afsporinger, ødelæggelse af værnemagts- og værnemagervogne. Det skal anføres, at der ialt skønnes at være foretaget 400 skinnesprængninger, deraf på en enkelt nat ikke mindre end 86.

I september 1944 måtte »Freddy« gå under jorden for at undgå Gestapo's kløer, hvilket medførte, at også stationsleder Karsberg Pedersen måtte forsvinde. Radioforhandler Johannes Nielsen overtog da ledelsen af Karsberg Pedersens R-1-deling.

»Freddy« blev imidlertid i Varde og fortsatte ledelsen indtil oktober måned, hvor det på grund af skærpet eftersøgning blev nødvendigt for ham at forlade Varde som følge af Gestapo's arrestation af kinografejer Christensen og hans husbestyrerinde frøken Johanne Laursen, »Freddy«'s dækadresse, og hvor der en overgang havde været sprængstofdepot - samt arrestationen af overlæge F. Bech, hvor også »Freddy« havde haft sit tilholdssted. Arrestationen af overlæge Bech skyldtes optrævlingen af sydjydske distrikt, hvorfra en leder, som dels havde været huset af overlægen, dels

havde mødtes med »Freddy« på hans dækadresse, blev taget. Såvel overlægen som kinografejer Christensen og frk. Laursen blev efter arrestationen den 9/10-1944 ført til Kolding, hvorfra de den 13' december 1944 blev ført til Frøslev og ikke befriedes før kapitulationen.
Samtidig med at »Freddy« måtte forlade Varde, blev det samme endvidere nødvendigt for hans nærmeste tilknyttede forbindelser, således kabelmester Rud. Rasmussen, hvor »Freddy« havde haft etableret hovedkvarter i sin underjordiske periode i Varde. Kabelmester Rasmussen havde forinden forbindelsen med »Freddy« oprettet 3 grupper til foretagelse af kortlægning af såvel telefon-, telegraf- som radioanlæg. Disse 3 grupper blev i sommeren 1943 tilsluttet »Freddy«'s folk, hvilke styrker da deltog i de senere forekommende aktioner.
En kort overgang var doktor Hatting tilsluttet organisationen og deltog i en enkelt sabotagehandling.
Det skal tilføjes, at kabelmester Rud. Rasmussen iøvrigt under hele besættelsen fortsatte arbejdet i København for Holger Danske. Det samme var tilfældet for radioforhandler Johannes Nielsen's vedkommende, indtil han den 18' januar 1945 blev arresteret og den 16/2-1945 ført til DACHAU, hvorfra han via RØDE KORS blev ført til Sverige i slutningen af april måned.

På grundlag af fuldstændig misvisende oplysninger fra en stikker arresterede Gestapo den 18/10-1944 ti personer i Varde, som nu var helt uden forbindelse med modstandsbevægelsen.
Arrestanterne blev ført til Kolding og var udsat for flere forhør, men Gestapo måtte efter 9 dages forløb atter løslade dem, da disse anholdelser viste sig at savne ethvert grundlag.

Senere blev disponent Barlo og socialsekretær Knud Jessen arresteret som følge af Gestapo's eftersporing af Barlo's nevø, til hvem socialsekretær Jessen, som i mangfoldige andre tilfælde, havde udfærdiget falsk legitimationskort.
Den 19/12-1944 blev såvel disponent Barlo som socialsekretær Jessen ført til Frøslev, hvorfra de befriedes ved kapitulationen.

Efter omstående opløsning af organisationen i forbindelse med »Freddy«'s forsvinden fra Varde blev en del af sabotagearbejdet videreført af og under amtsstueassistent Chr. Schmidt's ledelse, idet han, som tidligere nævnt, havde forbindelse til Region III.
I slutningen af februar måned 1945 blev Varde igen genstand for en Gestapo-aktion, idet der blev opdaget såvel et sprængstof- som våbendepot (udrustning til ca. 20 mand) hos Christian Schmidts delingsfører Gartner Werner Hansen i Grydergade. Sprængstofdepotet var hovedsagelig stjålet fra de tyske forsendelser, og omkring juletid gennemførtes såvel skinnesprængninger som andre aktoner i stor stil af Werner Hansen's grupper.
Gestapo's sporing af nævnte depoter skyldtes anholdelse af en Skjern mand, som Werner Hansen's grupper var trådt i forbindelse med for afhentning af nedkastet sprængstof i Troldhede.
Anholdelsen af Werner Hansen medførte yderligere arrestation af hans fader samt boghandlermedhjælper Hans Eller, mejerist Oscar Henrichsen og Oluf Richard Nielsen. Endvidere medførte nævnte begivenhed, at en væsentlig del af grupperne måtte gå under jorden.
Werner Hansen, hans far samt ovennævnte 3 mand blev efter forhørene i Esbjerg på Gestapo's hovedkvarter ført til Frøslev, hvorfra de befriedes, da kapitulationen indtraf.

Gennem Falck-redder Uhre vedbliver »Freddy« at holde kontakt med sine gamle folk, som fortsætter R-1-arbejdet.
Da byen overføres fra midtjydske til sydjydske distrikt, hvortil omtalte ledelse under Chr. Schmidt har kontakt, påbegyndes samarbejdet mellem de reelt tilstedeværende 2 afdelinger og samtidig oprettes kontakt med Oksbøl, som Varde forsyner med sprængstof.
Da samarbejdet mellem de i forvejen noget splittede grupper imidlertid ikke forløber helt gunstigt, bliver der på foranledning af redder Uhre udvirket, at den i regionen II i sin tid oprettede ledelse genoprettes, således at R-1-folkene, som iøvrigt arbejder selvstændigt, står i kontakt med denne ledelse.

Omkring denne tid afhentes af savværksejer Schou, som forøvrigt allerede da havde gennemført adskillige vellykkede våben- og sprængstoftrans-

porter, ca. 2½ tons sprængstof i Nordjylland, som straks fordeles, og den 12/4-1944 indledtes den første af en planlagt større række sabotageaktioner.

Under een af disse overrumples imidlertid en gruppe, hvorved Osmund Jensen fra Falck og Evald Pedersen bliver taget.
Endvidere medfører denne begivenhed yderligere arrestationen af Gunnar Puggaaard, Johs. Christensen (»TOPP«) og Holger Olsen. Ydermere resulterer begivenheden i, at adskillige må gå under jorden.

En anden medvirkende årsag til den tidligere omtalte svigtende kontakt med distriktet skyldes, at den oprindelige ledelse først opnåede kontakt med region II i december måned 1944. Umiddelbart efter denne kontakt overgik Varde til region III, hvormed, som tidligere nævnt, Chr. Schmidt allerede i forvejen havde forbindelse.
Imidlertid opnår den oprindelige ledelse ikke kontakt til region III før et par måneder før kapitulationen og re-etablerer de resterende styrker suppleret med tilgåede underjordiske folk under delingsfører H. Thornberg og dyrlæge Coff-Pedersen samt endvidere en R-1-deling med Andreas Madsen som delingsfører og endelig 2 politidelinger, formeret på basis af politiets folk. Politifolkene, der deltog i såvel våben- som sprængstofinstruktion, var tilsluttet under ledelse af kriminalbetjent Svend Hansen, der allerede straks efter den 19' september påbegyndte organisationen af politiet. En speciel deling var oprettet og tilsluttet under politibetjent Tønder Larsen's ledelse i Oksbøl.

Det skal ved denne lejlighed anføres, at samtlige arrestationslister er blevet udarbejdet af kriminalbetjent Svend Hansen i forbindelse med modstandsbevægelsens efterretningstjeneste.

En månedstid senere - 15/4-1945 - indtræder søløjtnant Niels Fenger, som tidligere omtalt, som byleder.

Arbejdet omkring kapitulationen:

Aftenen før kapitulationen samledes byledelsen for at træffe forberedelser og afvente nærmere ordre.

Samtidig blev eftersøgningen af de hippofolk, som mentes at opholde sig i byen, iværksat.

Kl. 8 om morgenen den 5' maj blev byledelsens kontor etableret på rådhuset, og efter at der ved halvni-tiden var kommet den nødvendige ordre fra regionen, skete der henvendelse til byens tyske kommandant samtidig med, at rådhuset, telefoncentralen, postkontoret, de offentlige værker o.s.v. blev besat.

I den tyske kommandantur forstod man situationen.

Bydistriktets arbejde efter besættelsens ophør:

I de nærmest følgende dage efter kapitulationen blev der foretaget en række arrestationer af hippofolk, stikkere og værnemagere, idet der ialt blev interneret ca. 130 personer. En væsentlig del af arbejdet bestod iøvrigt i overtagelsen af bevogtning af tyskernes effekter, deriblandt store mængder ammunition, der blev efterladt forskellige steder.

Overtagelsen af Oksbøllejren samt hele området fra Blåvand til Vejrs var en meget omfattende affære, som stillede store krav til det ret fåtallige mandskab, der kunne disponeres over fra Varde og Oksbøl.

Det store antal tyske tropper, der måtte marchere gennem Varde, rejste en del forskellige spørgsmål, blandt andet med hensyn til forplejning af løsrevne grupper; særligt opstod vanskeligheder i forbindelse med ungarnske og russiske tropper, som de tyske myndigheder ikke ville tage sig af.

Endelig har der været en del arbejde i forbindelse med de udenlandske krigsfanger og tvangsarbejdere og med de tyske flygtninge.

Om grupperne i Oksbøl kan anføres følgende:

På amtsstuassistent Chr. Schmidts foranledning oprettedes i begyndelsen af januar måned 1945 den første illegale gruppe i Oksbøl under ledelse af tømmerhandler Bruno Hansen.

Omkring midten af marts oprettedes yderligere en gruppe under tømrermester Ernst Larsen's ledelse.

Som forbindelse mellem Varde og Oksbøl kan nævnes købmand Simonsen, Varde.

Ialt er foretaget ca. 5 jernbanesprængninger. Der regnes med at være udlagt 18-20 bomber. Endvidere er ødelagt 3 OT-vogne (organisation Todt) og endelig er sprængt master og overklippet telefonledninger ved Tarphage broen.

Inden jeg forlader **Afsnit 2,** der var baseret på direkte notater, som blev nedskrevet for 40 år siden, og som muligvis kan forekomme vanskelige at udrede, vil jeg gerne konkludere med følgende, som jeg har kaldt

Træk fra modstandsbevægelsens tid i Varde:

VARDE, en relativ lille by, hvis borgere levede, trods besættelse og mørklægning, en rolig og tilsyneladende tryg tilværelse indtil hin vinterdag i 1944, hvor lynet slog ned som fra en klar himmel og med så skæbnesvangre følger.

Nok var Vardenserne klar over, at der til trods for at der ofte i begyndelsen fandt lidet velanskrevne sabotagehandlinger sted, eksisterede en aktiv modstand, der talte folk, vi kendte og agtede. Mennesker, der ikke alene forstod tidens krav og havde den rette indstilling, men også var parat til at tage eventuelle konsekvenser heraf.

Og sandheden var jo, at Varde var både tidligt og godt med. Repræsenteret i organiseret modstandsarbejde, som det fremgår af rapporten, med en

start i det tidlige forår 1943, hvor de første aktioner fandt sted. Aktivisternes navne fremgår af rapporten.

Når aktionen på Callesen's maskinfabrik i Åbenrå har fået en så indgående beskrivelse er grunden indlysende. Denne aktion blev indirekte årsag til, at Varde blev så hårdt ramt og led så store tab - hin februardag i 1944, hvor Gestapo slog til og gjorde deres indtil da bedste kup i Danmark.

Arrestationen af Schlanbusch, Simony, Nordentoft, Viggo Hansen, Gerner Mikkelsen, Søndergaard Pedersen, P. M. Pedersen, Peter Petersen og Jens Jørgensen, og som efter ca. 7 måneders ophold i Vestre fængsel, hvor kun generalstrejken reddede dem fra en dødsdom, blev sendt til tyske koncentrationslejre - og måtte forblive der til kort tid før kapitulationen, hvor svensk Røde Kors påbegyndte deres enestående hjælpearbejde.

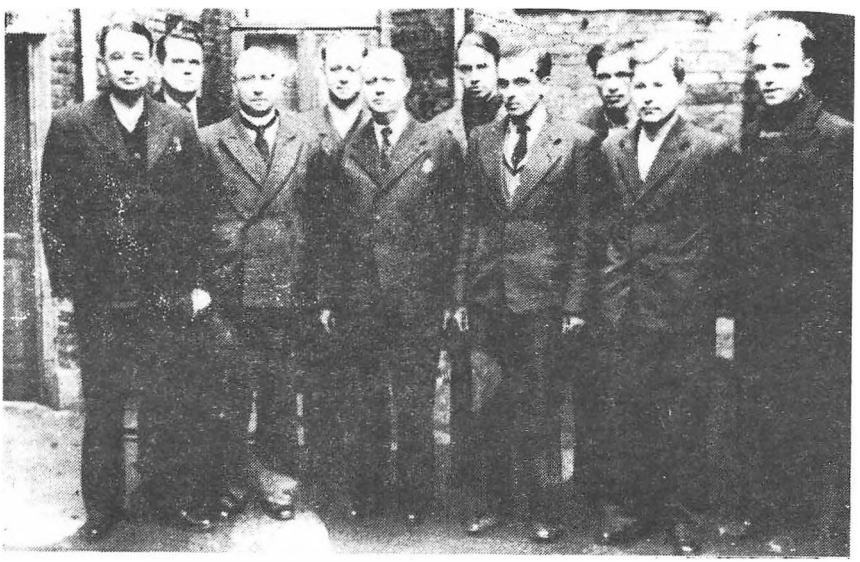

Et ikke tidligere offentliggjort billede, som Gestapo i Esbjerg har taget af »Sabotagegruppe aus Varde«. - Fotografiet er taget i Hotel Hafnias gaard, og på billedet ses fra venstre: politifuldmægtig Schlanbusch. Th. Søndergaard Petersen, politimester Simony, P. M. Petersen, læge Nordentoft, fuldmægtig Gerner Mikkelsen, Viggo Hansen, Jens Jørgensen, læge Øllgaard og Kurt Jørgensen.

Men ikke alle blev det forundt at gense det fædreland, de havde bragt så store ofre for. Ufattelige lidelser i form af kulde, sult og mishandlinger måtte de igennem - ydmygelserne disse mennesker måtte gennemgå, kender vi fra talrige beviser - og ikke alle var i stand til at stå lidelserne igennem. Den 12' november 1944 døde politimester Simony.
Kort tid efter den 1' december 1944 døde læge Knud Nordentoft, begge i lejre ved Husum - og i februar 1945 døde politifuldmægtig Gerner Mikkelsen i Porta, Westphalen. Stålværksarbejder Peter Petersen nåede netop at gense Danmark, idet han døde i Padborg under transporten til Sverige.

Den respekt og taknemlighed, som Varde's borgere nærede for disse danske mænds indsats, gav sig tydelige udslag ved de efterfølgende højtideligheder - med undtagelse af politifuldmægtig Gerner Mikkelsen, som førtes til København, er alle stedt til hvile på Varde Kirkegaard. - Byens sorg trækker - uanset de mange års forløb - stadig sine spor - og kun minderne taler deres stille sprog.

Følgerne af hin skæbnesvangre februaraktion medførte, som omtalt i rapporten, jo en sprængning af den hidtidige organisation - men heldigvis stod atter folk parat til at genoptage arbejdet - og med »Freddy« som chef og nærmeste tilknyttede medarbejdere gen-etableredes organisationen - instruktører blev uddannet - samarbejde med andre eksisterende grupper blev iværksat, og der begyndte atter at komme gang i sabotagehandlingerne. Tyske vogne og lastbiler sprængtes overalt i byen, så det blev nødvendigt for tyskerne at skærpe bevogtningerne - Gestapo blev daglige gæster i byen. Enkelte uheldige bladuddelere blev pågrebet, og disse medførte arrestationer, hvilket kunne bringe uro i rækkerne - heldigvis slap en sådan illegal bladmedarbejder ud af forhøret og Gestapo lod ham gå fri - og man åndede lettet op.
Sabotagerne fortsatte - efterhånden koncentrerede man arbejdet om jernbanesabotagen, og nat efter nat knaldede det på banelinjerne - op til 89 sprængninger på en enkelt nat - blokposter og skiftespor blev ødelagt.
Lad mig fra vort lokalområde omtale den første jernbanesprængning, som iværksattes i august 1944 på Varde - Oksbølbanen ved Hyllerslev. Trods fortrinlige oplysninger smuttede den tyske troppetransport, som var målet, fra den udsendte gruppe - og det blev i stedet »Piraten« med danske arbejdere, der blev bragt til afsporing - heldigvis uden at nogen mennesker kom til skade. - Ved en anden lejlighed var det lykkedes at indefryse et tysk

tog med ca. 30 tanks i 2-3 døgn ved sprængninger på alle linjerne omkring Varde.

Piraten's afsporing ved Hyllerslev Broen

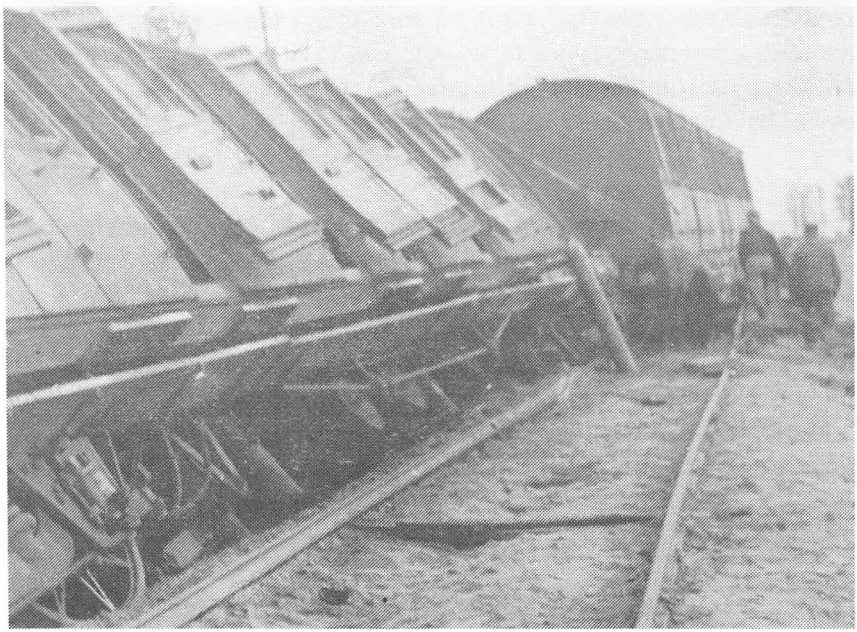

Nærbillede af »Piraten«'s afsporing.

Afgørende for gennemførelsen af jernbanesabotagen var de oplysninger, som blev skaffet til veje gennem DSB/Statsbanens personale - og uden »Stanner«/KAJ CHRISTENSEN, depotforvalter KARL OTTO NIELSEN, trafikassistenter og kontrollører med flere hjælpere's bistand havde det ikke været muligt at udarbejde de planer, som et heldigt udfald af en række sabotagehandlinger var baseret på - ikke mindst i vort vestlige område med store tyske troppe- og materieltransporter.

Det var nødvendigt med sikker kontakt til det civile beredskab - Statsbanerne er nævnt - det gælder også Posthuset, hvor bl.a. postassistent Peter

Grane Petersen var en af vore sikre kontakter.
Det gælder sygehuset, på hvis lofter deponeredes et ikke helt lille lager af våben og sprængstof - nævnes bør sygehusinspektør OSCAR JOHANSEN, som bidrog til arbejdet og var fuldt informeret - det samme var tilfældet med overlæge Bech - det hændte mere end een gang, at en sabotør blev »indlagt« på epidemiafdelingen nogle dage, inden den »syge« kunne bringes i sikkerhed og blive ekspederet ud af byen - enten til Sverige, hvor danske sabotører blev modtaget og samledes i et beredskabsdetachement - eller den pågældende fik lov at fortsætte sit arbejde »under jorden« andet sted her i landet. - Naturligvis var også en del af personalet, sygeplejersker og andre, orienterede i sådanne tilfælde.

Endelig kan som eksempel på myndigheder nævnes Luftværnskontoret og dets personel, som var organ for Statens Civile Luftværn, som iflg. indenrigsministeriets vedtagelse blev oprettet den 21' septebmer 1939 og var den centrale ledelse omfattende civilforsvarsstyrelsen, sundhedsstyrelsen og andre myndigheder, statslige og kommunale samt politimæssige. Organisationen hvilede på den første danske lov om de problemer, der opstod i forbindelse med beskyttelse af civilbefolkningen - først og fremmest under okkupationer - og som iflg. GENEVEKONVENTIONERNE medførte fundamentalt nye principper i Folkeretten - oprettelsen skete i 1935.

VARDE's lokale luftværnskontor havde i begyndelsen til huse på RÅDHUSET med politimester SIMONY som øverste myndighed og H.C.M.W. LUNDORF som souchef. - Efter politimester Simony's død overtog politimester Rasmussen funktionen - Luftværnskontoret flyttedes til egne lokaler i Smedegade - nabohus til VARDE BANK, i hvis kælder oprettedes kommandocentral, bemandet med CB = Civile Beredskabs tropper - at en livlig trafik af en helt anden kategori end det tjenstlige mandskab fandt sted var nærliggende og blev et velegnet kontaktsted for illegal virksomhed - en spredning af sikre kontakt- og mødesteder lettede arbejdet - og på samme måde som det er umuligt at give udtømmende svar på de mange navne, der bidrog til værdifuld indsats, på samme måde er det umuligt at registrere de mange lokaliteter, der stilledes til rådighed - og det gælder ikke kun officielle kontaktsteder, men rækker ud til talrige private unavngivne dækadresser.

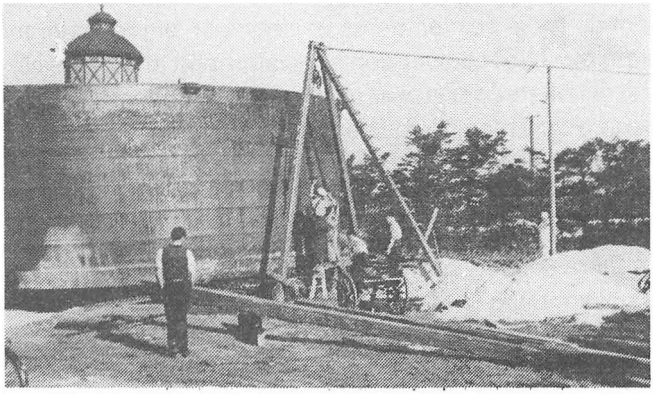

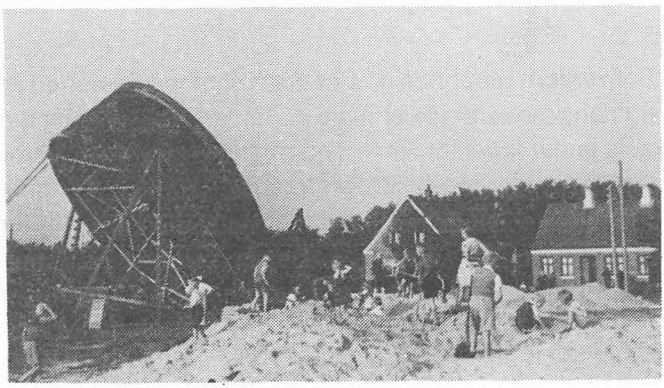

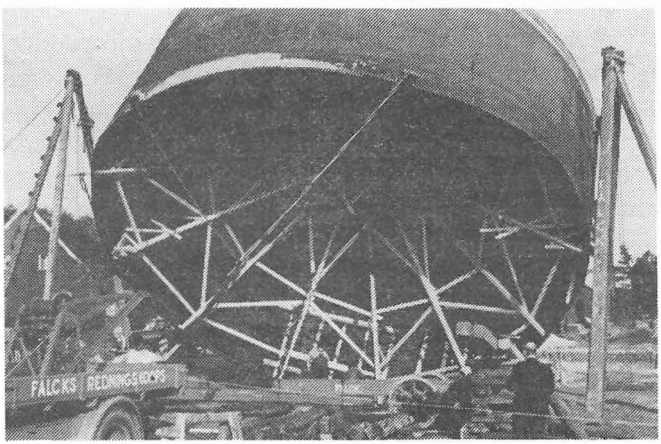

Nedgravning af reserveoliebeholder (gammel gasklokke) på foranledning af KOMMUNEN og Eltricitetsværksbestyrer H. MIKKELSEN ved FALCK's assistance.

Sideløbende med sabotagen udførtes mange andre opgaver, såsom efterretningstjeneste om de tyske styrker, deres bevægelser, om militære forhold, militære anlæg etc. Nævnes bør den specialgruppe af fagfolk, som udarbejdede yderst detaillerede kort over alle tyske ledningsnet i Varde by og nærmeste omegn. Planer for besættelse af livsvigtige institutioner og funktioner og planer for, hvorledes forsvaret af disse i givet fald skulle udarbejdes - mandskab og personel de pågældende steder blev instrueret - våben og sprængstof opbevaredes dels på elektricitetsværket, dels på kinografens loft og senere på loftet bag hotel Phønix, hvor det nød den ære at være under tysk bevogtning.

Som anført i rapporten gik det sidst i september måned atter galt - »Freddy« og hans medarbejdere måtte gå under jorden, og ny ledelse etableredes dels under ingeniør Hans Thornberg og dels under amtsstueassistenten Chr. Schmidt, og arbejdet blev genoptaget i fuldt omgang - fortsat dog under stor risiko - som bl.a. yderligere forstærkedes, da Gestapo igen bragte uro i cirklerne ved opdagelsen af et større våbenlager hos gartner Hansen i Grydergade, og hele gartnerfamilien samt flere frihedskæmpere blev arresteret.
Umiddelbart efter gik det galt igen - en gruppe blev taget på fersk gerning, da man i forbindelse med en via BBC LONDON modtaget særmelding blev beordret til at foretage en sprængning af en vejspærring på hovedvejen til Ringkøbing. Sabotørerne, Knud Bøgh Mikkelsen og Evald Pedersen, som dannede fortrop i gruppen, blev umiddelbart før betonspærringen mødt af en tysk motorcykelpatrulje, og mens det lykkedes Knud at køre videre over markerne til Vardegaard, blev Evald, som havde sprængstoffet anbragt på cyklens bagagebærer, stoppet, undersøgt og anholdt. - Den samme situation indtræffer for to af bagtroppens medlemmer, Viggo Schantz (dengang kendt under efternavnet Christensen) og Osmund Jensen, hvor det lykkes Viggo Schantz at undslippe, mens Osmund med sprængstofsækken bag på cyklen blev anholdt - og såvel Evald som Osmund blev begge ført til afhøring, først i Varde og senere på den af tyskerne besatte politigaard i Esbjerg og her udsat for Gestapo's umenneskelige og brutale behandling. - To **danske** håndlangere, Hans Julius og Børge Andersen, førte an i de barbariske og ydmygende mishandlinger.

Følgen af anholdelserne medførte, at FALCK Stationen blev »indtaget« af Gestapo og det tyske Feltgendarmeri, men da var mandskabet forduftet, idet Viggo Schantz, som var sluppet fra sine bevogtere, havde nået at få advaret kammeraterne på Stationen.

Advarslen nåede imidlertid ikke rettidigt frem til samtlige gruppens medlemmer, hvilket resulterede i, at Gestapo tidligt næste morgen afhentede Gunnar Puggaard, boghandlermedhjælper Christensen (»TOPP«) samt brødrene Jes og Ejnar Christensen på deres resp. bopæle og alle blev ført til afhøring og arrestation i Esbjerg, hvorfra frigivelse først fandt sted ved kapitulationen den 5' maj om morgenen.
Øvrige gruppemedlemmer måtte i hast denne 13' april 1945 skyndsomt »gå under jorden« - lad mig nævne en række af navnene: H.P. Svenningsen, Jørgen Hermansen, Jens Bøgh Mikkelsen, Andreas Madsen (»DES«), Ole Jespersen, brødrene Hans og Mogens Pinholdt.
Konsekvensen stod klart - en af de bedste grupper i hele organisationen var hermed splittet - idet disse unge mennesker faktisk havde dannet **kernen** i de grupper, som havde langt den overvejende del af sabotagen i Varde på deres samvittighed.
Ved et dygtigt forarbejde af bl.a. ingeniør Thornberg, kriminalbetjent Sv. Hansen, redningsfører Uhre og direktør O.R. v. Bülow reorganiseredes modstandsbevægelsen og den første egentlige militære byleder kom til Varde, nemlig søløjtnant Niels Fenger, der efter at have været virksom sabotør i region III, blev flyttet til Varde. Det var jo ofte tilfældet, at når en modstandsmand var tvunget til at måtte gå under jorden, lå der muligheder for fortsættelse af arbejdet andre steder.

Omend mørke skyer konstant prægede tilværelsen og gjorde det nødvendigt altid at være opmærksom overfor de mindste deltailler, så forekom dog også små pudsige træk, som lyste op og gjorde det hele lettere at have med at gøre.

Således berettes om savværksejer Skov, der i vinterens buldrende mørke nætter næsten konstant lå på de jydske landeveje med læs efter læs af sprængstoffer og våben, som regel skjult under et læs generatorbrænde og som ikke havde noget imod at give et par tyske soldater et lift - de blev

anbragt ovenpå brændet. Han var også ude for en anholdelse og måtte køre sin lastvogn til det tyske politikontor - men fik efter afhøringen lov til at gå igen - udenfor holdt lastvognen, og under brændet lå ca. 2 tons våben og sprængstof - som ikke blev opdaget.

Og bedre var man jo ikke, end at man vel frydede sig over, hvergang tyskerne blev taget ved næsen.

Der fortælles om en episode, hvor en gruppe for at gennemføre en længere illegal tur, opnåede tilladelse hos den tyske kommandant med underskrift og mange stempler, under påskud af en tilsyneladende troværdig historie - noget med, at en fødsel var forestående - en jordemoder skulle hentes, og det hastede - alt resulterede i, at tyskerne ønskede den vordende fader tillykke.

Et andet eksempel fortæller om, at modtagemandskabet i forbindelse med våbennedkastningerne ved Ansager fejlagtigt signalerede til en tysk maskine og valgte at »gå i spidsen for skandalen« ud fra den betragtning, at det bedste forsvar er angreb - det lykkedes gruppen hastigt at forsvinde fra nedkastningspladsen - på hjemvejen standsede de alle tyske vogne, idet gruppen udgav sig for at være politiets færdsels eftersyn - og det lykkedes at bluffe - alle nåede hjem.

Endelig en lille solstrålefortælling:
I en af sendingerne med våben fandtes i emballagen om en Remington revolver en pakseddel, på hvis bagside en ung amerikansk pige, Miss Pauline Therese, havde skrevet en hilsen med opgivelse af sin højde, alder, vægt og hårfarve samt sin fulde adresse. Naturligvis sendte man Pauline Therese en hilsen og fortalte lidt om gruppens virksomhed og fortalte hende også, at man havde anvendt hendes navn som kendeord resten af modstandstiden.

Disse kortfattede træk skal på ingen måde betragtes som udtømmende - mange, mange flere navne burde være nævnt for alle var vi på lige fod og i samme fællesskab.

Og mange stemninger ramte os, da vi nåede frem til aftenen den 4' maj 1945, hvor frihedsbudskabet lød.

Næste morgen 5' maj oprettedes byledelsens kontor på VARDE RÅDHUS

-

og mange aktioner af forskellig art blev iværksat - nu dog med modsat fortegn - det var ikke længere den tyske kommandant - men byens myndigheder, der bestemte.

Byledelsen i Varde/ Maj 1945

Fra venstre:
Forreste række: Søløjtnant Niels Fenger, direktør O.R. v. Bülow.
2' række: Ingeniør Hans Thornberg, falckstationsleder Børge Karsbjerg Pedersen, dyrlæge Niels Coff Pedersen.
3' række: Maskinassistent Jens Utoft Jacobsen, kabelmester Rud. Rasmussen.

Besættelsen var forbi - Frihedskæmperne myldrede frem fra underjordiske tilholdssteder og fra svenske eksiler vendte de hjem - et mindekors på Torvet blev rejst og mangen en blomst blev lagt ved dets fod - i dyb ærbødighed for vore faldne - og i dyb taknemlighed for overlevelse og atter at leve i et

Frit Danmark

Afsnit 3

Forsøger man at distancere sig til fortiden, vil det historiske altid være en svær ting at håndtere - vore historikere er heller ikke altid enige - og det gælder såvel større som mindre lande.

Men **ALDRIG NOGENSINDE** i historiens forløb er kendt så folkelig en kamp, altså modstandskampen, som den, der fandt sted i årene 1939 - 1945 i Europa.

Vi skal naturligvis ikke her ind på at anskue modstandsbevægelserne i alle Europa's besatte lande - det lader sig jo ikke gøre uden megen tid og grundig gennemgang - utrolig megen litteratur står jo også til rådighed, som besvarer og dokumenterer de mange elementer, der knytter sig hertil. Ved læsningen heraf viser det sig, at **MØNSTRET** for den fælles kamp i forbløffende mange tilfælde viser sig at være det samme. Det gælder, når det drejer sig om persongallerier, om gruppesammensætninger, om organisationer, om forventede virkninger, om udblevne resultater, om mislykkede aktioner eller det modsatte, om livstruende indsats og dyrekøbte konsekvenser m.v., baseret på uregistrerede optegnelser, hvor en form for mytedannelse næppe har været helt uundgåelig - HVORIMOD det sikre og realistiske billede, som jeg håber foreliggende rapport må være et udtryk for, hviler på registrerede optegnelser, og derfor kan anses at være til nytte.

Modstandsviljen i befolkningerne voksede frem i alle besatte lande som protest imod den tyske besættelse. Organisationskravet voksede i takt hermed, og hovedorganet med sæde i LONDON, SOE, Special Operations Executive, den særlige hemmelige efterretningstjeneste, kunne jo kun virke i kraft af støtte fra organisationerne rundt i de allierede lande. Organisationerne fungerede som mellemled gennem deres hjemlige, såvel regionale som lokale bevægelser - for Danmarks vedkommende centraliseredes disse i følgende 5 organer:

1) Det Kommunistiske Parti
2) Dansk Samling
3) Frit Danmark
4) Ringen
5) SOE

Og lad mig understrege, at det fundamentale i al modstandsmedvirken hvilede på frivillig basis - med visse modifikationer, idet der gennem hele

opbygningen var visse kommandosystemer, som skulle følges.
Grupper, som ikke direkte kunne betegnes som frivillige skal nævnes - Jøderne - der jo intet andet valg havde end modstandsbevægelsens støtte rent ideologisk.

Den skændige umenneskelige jagt på Europa's jøder har imidlertid sin egen historie - som ikke her skal fortælles - med undtagelse af et par bemærkninger, som bl.a. medfører et tilbageblik på rapporten og et ikke heri omtalt lokalt forhold.

Det drejer sig om en ung dansk løjtnant, JØRGEN ØSTERGAARD, hvis mindesten er rejst i Mindelunden i Arnbjerg-anlæget i Varde. Jørgen Østergaard var Vardenser og levede sine barne- og ungdomsår i Varde - som løjtnant blev han tilknyttet modstandsbevægelsens efterretningstjeneste på Sjælland. Det har desværre ikke været muligt at efterforske de aktionsopgaver, der medførte, at JØRGEN ØSTERGAARD omkom under en sejllads over Øresund, og om der eventuelt skulle bestå en forbindelse til den lange række af redningsaktioner, som gjorde det muligt for danske jøder eller deres pårørende at redde livet i Sverige, og hvor sejlladserne oftest foregik i små fartøjer og i yderst primitive både.

Når jødeforfølgelserne i Danmark - som det eneste af de besatte lande - blev en delvis fiasko, skyldtes det en lang række forhold - bl.a. havde Danmark ikke som eksempelvis de østeuropæiske lande et »nedarvet« jødeproblem - og ydermere udgjorde jøderne en meget ringe procentdel af befolkningen, hovedsagelig samlet i København og i stor udstrækning integreret i befolkningen.

Fælles for de træk, som dannede HOVEDMØNSTRET i den danske modstandsbevægelse, afveg stort set ikke fra det hovedmønster, som var gældende iøvrigt i Europa's besatte lande - lokale forhold og omstændigheder kunne variere - men hver modstandsorganisation fremstod som en selvstændig organisation med egne indre hemmeligheder - med centralledelser (eller tilløb til sådanne) og som overordnede led de nationale komiteer, råd eller udvalg med vekslende kompetencemuligheder - tendensen mod centralisering var fælleseje.
For mig at vurdere udgjorde den ikke mindst vigtige del af modstandsfunktionerne - det såkaldt »lukkede system« - dengang som nu - den måske allervigtigste - og alle forstår mig og giver mig måske ret, når jeg bruger ordet

»efterretningstjensten«.
lagttageren, der skaffer de nødvendige oplysninger - der kan føre til afsløringer af det grundlag for aktiviteter, der fremmer reaktioner, som måske er nødvendige for i tide at undgå farlige overgreb.
Sagt med andre ord, lagttageren, hvad enten han eller hun er officer, fyrmester, stationsforstander, servitrice, lastbilchauffør, mekaniker, soldaterveninde, fisker eller tvangsarbejder - og hvad enten han eller hun er privat eller offentlig ansat med større eller mindre indsigt i en besættelsesmagts færden og dispositioner - personer, hvis videregivelse af oplysninger kunne være af afgørende betydning for nødvendige afværge-reaktioner.
Nævner dette for atter at understrege det væsentlige i jernbanesabotagens betydning - baseret på en velfungerende efterretningstjeneste - at 60.000 tyske soldater forhindredes i videretransport til NORGE taler sit eget sprog - få dages forsinkelse for tyske personel og materieltransporter gav Nordmændene bedre kort på hånden - og det havde Nordmændene brug for - vi synes vel, at vi gjorde så forfærdelig lidt imod det meget, som NORGE udrettede - vore tab så langt mindre end det var Norge forundt ... politiske faktorer blev i så høj grad medbestemmende for vore to landes indsats. NORGE vedblev at kæmpe ... og tog sin konge med i exil ... i DANMARK blev landets konge, Christian d. 10' inddraget i de parlamentariske beregninger og holdt som gidsel - dog uden nogen dansk mand eller kvinde af den grund følte sig ringere end Norge - alle husker vi og kender billederne af vor ridende konge - uden vagtposter - uden frygt gennem det be-

Der rider en konge.

satte, fornedrede og undertrykte København - men ALENE red han ikke, han havde hele DANMARK bag sig. Og da han døde lå kun een eneste ting på kisten - Frihedskæmpernes Armbind.

Skal endnu et par eksempler på efterretningstjenestens altafgørende betydning anføres, har jeg valgt at nævne ødelæggelsen af det norske kraftværk RJUKAN - dette værk var på dette tidspunkt det eneste i verden, som var i færd med tungt vands produktionen og dermed jo mulighed for fremstilling af kernevåben og atom våben. Ingen behøver næppe fantasi til at forestille sig den katastrofe, som ville blive følgen, såfremt dette værk var faldet i tyske hænder.
Det samme gælder den på samme tidspunkt projekterede udvikling af langdistanceraketter, som var ved at være klar til brug på afskydningsramperne i Peenemünde, og hvor ligeledes en afgørende ødelæggelse var baseret på en vel fungerende efterretningstjeneste.

Efterretningstjenstens betydning er i dag med vor velkendte stormagts balancepolitik et altoverskyggende element - og med tekniske muligheder, som slet ikke kendtes eller kan sammenlignes med den tidsalder, vi her beskæftiger os med, og hvor afhængigheden af præcis og detailleret viden om tilstanden bag fjendens linier, var mindst lige så vigtig. Og også dengang drejede det sig vel ikke mindst om de militære forhold, og omend gammelkendt spionage var brugbar, så var dog den systematiske organisation, som det danske militær dannede baggrund for, af anderledes slagkraft. Og den danske hær's officerer, såvel til lands som til vands, blev efter opløsningen og interneringen den 29' august 1934 en værdifuld støtte såvel efterretningstjenesten til fordel som modstandsbevægelsen til gavn.

Det føles naturligt i fortsættelse af efterretningstjenesten at kommentere den nyhedsformidling, som befolkningen i så udstrakt grad havde behov for - alt hvad censuren helt eller delvis forhindrede gennem de legale meddelelsesmidler blev afhjulpet gennem det i foråret 1943 oprettede illegale blad FRIT DANMARK, som formåede at oparbejde en tæt kontakt mellem ledelserne i regionerne, mellem undergrupper af vekslende art og indeholdt løbende aktuelle nyheder om sabotagehandlinger - om tyske over-

greb - og om danskes lakaj optræden. Sidstnævnte gruppe, der i sin yderste konsekvens fik den gængse betegnelse STIKKERE, og hvis forræderiske opgaver bestod i at bringe det tyske politi meddelelser om dansk illegalitet. Sådanne meddelelser spillede en afgørende rolle for tysk politiforfølgelse af danske borgere, som var tilknyttet modstandsbevægelsen - den i denne forbindelse muliggjorde store arrestationsbølge - mod kommunisterne og mod FRIT DANMARK var således baseret på en direkte stikkerinfiltration.

Og - for ikke helt at tabe vort lille lokale område af syne - skal her genopfriskes en dokumenteret beretning om en vardensisk stikkerlikvidation - det var i efteråret 1944, at en af modstandsbevægelsens medarbejdere på Posthuset damper et brev, stilet til den tyske kommandant op. Bliver efter gennemlæsningen bekendt med såvel afsender som brevets indhold, som viser sig at være angivelse af en række gode vardeborgeres direkte tilknytning til modstandsbevægelsen i Varde.
Brevet overdrages til byledelsen, som beslutter, at vedkommende skal likvideres - og man lod de til denne opgave udpegede modstandsfolk læse brevet. Dette blev derefter sendt til den tyske kommandant uden spor af at have været åbnet - og de i brevet angivne personer blev alle arresteret - men blev efter diverse forhør, grundet manglende bevismateriale, atter frigivet.
Likvideringen, blev udført under vanskelige forhold, fordi stikkeren under aktionen befandt sig mellem to tyske soldater - og i det tætte mørke ramte skudet således, at det ikke blev dræbende, men gik igennem munden på manden - og han overlevede. Der blev ikke gjort mere ved sagen, men man gik ud fra, at han vel havde fået en sådan forskrækkelse, at han foreløbig ville dy sig.

Tyskerne gjorde flittigt brug af danske stikkere, men stikkernes optræden skærpede jo modstandskampen yderligere - det skal for en ordens skyld anføres, at likvidation af stikkere var baseret på godkendelse af Frihedsrådet; den centrale ledelse, oprettet da landet efter 29' august stod uden politisk ledelse, og fungerede som koordinerende organ for undergrundshæren, for myndigheder af officiel art, for komplicerede kommandoforhold i

forbindelse med egne internerede militærstyrker, med kontakter til udlandet etc. - og i Frihedsrådets nytårsbudskab 1943-1944 indgik bl.a. faste paroler vedr. bestemmelserne for likvidationer - for tiderne strengedes - og bag den skærpede kurs steg den tyske nervøsitet for frygtet engelsk invasion på den jyske vestkyst - vort naboland - de mange bunker's er klare vidnesbyrd herom - der skulle bruges mange arbejdere til bygningen af disse fæstningsværker - og der skulle bruges mange personer til fornøden overvågning - desværre lod mange danske mænd sig rekruttere til det hjælpekorps, HIPPOKORPSET, der, som en udvidelse af Schalburgkorpset, blev etableret - og det var særgrupper bestående af tyske og danske nazister fra disse korps, der udøvede deres terrorhandlinger i uhyggelig grad - et af de første ofre blev digterpræsten KAJ MUNK, som den 4' januar 1944 blev afhentet i sit hjem i Vedersø og kørt til Hørbylunde bakker, mellem Herning og Silkeborg, hvor han blev myrdet. - Dette mord gjorde et overvældende indtryk, og man var klar over, at den tyske terror-gengældelsespolitik var indført - men også klar over, at der herskede ingen tvivl med hensyn til øget modstand, og befolkningens harme og voksende sympati for modstandsarbejdet, forstærkede yderligere den illegale virksomhed.

Samtidig stod det mere og mere klart, at tysk 5-kolonne-virksomhed nærmest udmøntede sig i bestræbelserne for MYTE - propaganda - hvad enten det drejede sig om sejre eller nederlag - oftest baserede på tågede forestillinger - som let lod sig gennemskue - lad os standse op ved et par af de mest iøjenfaldende:
Situationen omkring DUNQUERK var således også en misbedømmelse.
ROYAL AIR FORCE styrke i eftersommeren 1940 blev misbedømt.
I 1942 overvurderede tyskerne deres egne muligheder under felttoget til Sovjetunionen.
De allierede styrker's overrumpling af tyskerne i forbindelse med landgangen på Sicilien i 1943.
Den totale vildrede i den tyske ledelse i forbindelse med reaktionen på invasionen i Normandiet i 1944.
Og der blev udvist grov undervurdering af USA's potentielle styrke, samt misbedømmelse af hele den amerikanske statsledelses holdning til Europa-krigen.

Mange flere eksempler kunne nævnes.
Til fordel for Europa's besatte lande - til fordel for modstandsbevægelsens ydelser - selvom/ og det være sagt i al enkelthed/ absolut ikke alle ydelser var fuldkomne - og spørger man, HVORFOR var de så ikke det? er dette spørgsmål let at besvare - efter min mening simpelthen af den ene grund, at over alt modstandsarbejde lå et altoverskyggende krav, nemlig **FORSIGTIGHED** /Forsigtighed forud for alt - Alle grupper havde brug for hinanden for at aktionerne kunne lykkes - alle led var lige vigtige - det være sig sabotage- som partisanafdelingen, bladverdenen - al illegal virksom - noget af et sammensurium - og **når** det lykkedes, skyldtes det først og fremmest den loyalitet, der bandt os sammen mod det **fælles mål** og den fælles fjende.

Det skabte fælles vilje at være med til at placere sit land i den allierede lejr - forsåvidt et fælles synspunkt for alle besatte lande, som rent organisatorisk udgik fra samme punkt - jeg er tilbøjelig til nærmest at kalde det et NUL-punkt - for det var først efterhånden som det tyske åg udviklede sig, at der i samme takt opstod kravet om organisatoriske systemer - koordinationerne skete fra LONDON - og Danmark var så småt med i begyndelsen af 1940 - sammen med en række andre lande - jeg kan nævne: Polen, Norge, Holland, Belgien, Luxembourg, Frankrig, Jugoslavien, Albanien og Grækenland. I begyndelsen varierede betydningen og tilknytningerne fra land til land og fra år til år - men omkring sommeren 1941 startede de egentlige kamphandlinger i form af togafsporingerne, sabotagehandlingerne o.s.v. baseret på aktiv modstandsindsats.
Men også anden form for modstand gjorde sig gældende og skal ikke forbigåes, fordi denne modstand var en afspejling af store befolkningsgruppers protester - nemlig strejker og demonstrationer, som gav befolkningen mulighed for at vise sin modvilje mod besættelsesmagten - en form for passiv modstand, men farlig for tyskerne - fordi det bl.a. kunne betyde desorganisation af det danske samfund til stor gene for tyskerne, og eventuelt kunne betyde et stop i de danske leverancer sydpå, som var af livsvigtig betydning. Men strejkerne fortsatte overalt i landet - vigtige virkemidler, som civilbefolkningen kunne give udtryk for, og som kan være en farlig svækkelse for en modstander og et øget værn mod uønskede ødelæggende overgreb.

Efterhånden som besættelsesmagten tabte terræn og udøvede mere og mere desperate modangreb - ja, da øgedes modstandsbevægelsens arbejdsindsats - både styrkemæssigt og materielt.
Så det, der i begyndelsen startede som svage forsigtige grupper udviklede sig efterhånden til at blive den modstandsbevægelse, hvis kamp forhindrede, at Europa blev lagt i lænker af den tyske værnemagt, og dermed blev medvirkende til at skabe en efterkrigsverden, som var værd at leve i? Og er så denne verden skabt? og blev den værd at leve i?

Jeg slutter med et spørgsmålstegn - og overlader svaret til hvert enkelt menneske.

Vi har ikke haft krig i Europa siden 2' verdenskrig. Men kan vi tale om verdensfred?

Næppe! og derfor så svært at besvare spørgsmålet.

Den fred, som vi oplevede for 40 år siden kostede sin kamp, og vi ved, at enhver fred kun bevares, sålænge mennesker er parat til at yde de nødvendige ofre og betale den dyreste pris, som er livets, og vi ved, »at fjeld kan sprænges og tvinges kan en elv, men aldrig kan et folk forgå, som ikke vil det selv«.

Ellen Bøgh Lundorf

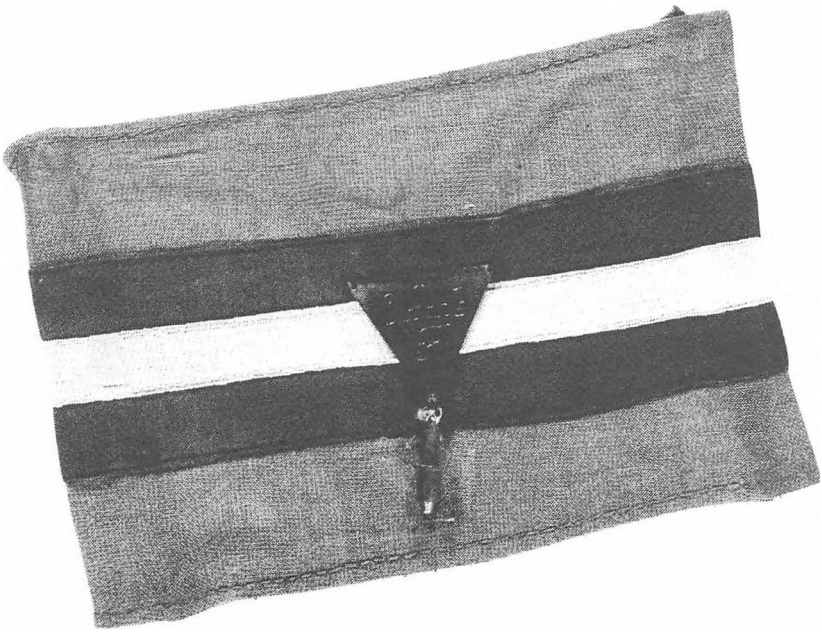

ARMBINDET, der blev Frihedskæmpernes symbol for aktiv deltagelse i Danmarks Frihedskamp, fik for VARDE's vedkommende en ekstra dimension på lokalt plan, idet der blev udført en lille sølvtrekant med indgravering »VARDE F« og med en slagstift anbragt i nederste spids.

En TAK til 4' MAJ UDVALGET:
Borgmester Chr. Nielsen
Byrådsmedlem Betty Carstensen
Fhv. bankdirektør F. Houborg
Falckstationsleder Viggo Schantz
Ekspeditionssekretær Grethe Hansen
Konst. skoledirektør C. C. Bach Pedersen
for opfordringen til udfærdigelsen af denne beretning. Fuldkommen dækning giver den ikke, men det er mit håb, at den må tilgodeses en plads i erindringen om vor by's historie i de mørke og onde tider for 40 år siden.